

ותיקשי: היאך יכול הוא להביא ביכורים אלו, בלא לקרוא עליהם "מקרא ביכורים", הלא אם אינם ראויים לקריאה, קריאה מעכבת בהם?!?

ומשנינן: **דעביד לחו**, לביכורים אלו, **כרבי יוסי בר חנינא**; הבעלים יבצור וילקט את הפירות מן העץ, ושלוחו יביא אותם לירושלים, ואז יהיו פירות אלו פטורים בודאות מ"מקרא ביכורים",

דאמר רבי יוסי בר חנינא: ביכורים שבצרן בעלים **ושגרן לירושלים ביד שליח**, הרי זה מביא פירות אלו לעזרה, ואינו קורא עליהם "מקרא ביכורים",

וכן אם בצרן השליח, והוליכן אותו שליח לירושלים, **ומת שליח באמצע הדרך**, הרי הבעלים, או שליח אחר של הבעלים, **מביא**

את הביכורים לעזרה **ואינו קורא עליהם** "מקרא ביכורים".⁽²²⁾

ומפרשינן: **מאי טעמא** פטורים פירות אלו מ"מקרא ביכורים"?!

דכתיב [דברים כו ב]: "ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך אשר ה' אלהיך נותן לך ושמת בטנא והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך לשכן שמו שם".

והרי היה לו לומר: "**והבאת מארצך**"⁽²³⁾ ולמה האריך הכתוב בלשונו ואמר: "ולקחת וגו' אשר תביא"?!?

אלא, לדרשה הוא בא, ולומר לך: **עד שתהא** פב-א לקיחה **והבאת באחד**, מי שלוקח, הבוצר את הפירות,⁽¹⁾ הוא מביא; צריך שתהיינה

22. כך פירש רשב"ם. ולדעת תוספות רבי יוסי בר חנינא דיבר על מקרה אחד בלבד: שליח אחד לקח את הביכורים מן הבית ומת בדרך ושליח שני או הבעלים הביאם לירושלים, וכן פירש רבינו גרשום.

23. כלומר, שיאמר הכתוב: "והבאת מארצך מראשית כל פרי האדמה".

1. א. כך פירש רשב"ם. לפי זה בצרן ושגרן ביד שליח, אינו קורא אף אם לא מת השליח, על כן פירש רשב"ם שרבי יוסי בר חנינא דיבר על שני מקרים.

ורבינו תם חולק על רשב"ם ומפרש ש"לקיחה" היינו לקיחה מן הבית, ואין נפקא מינה מי בצר את הפירות.

ב. משמע ברשב"ם שמשעת בצירה עד שמביאו לירושלים [כלומר, בית המקדש —

בת חליצה ויבום היא, ומאי שנא מנדרון דסוגיין?!?

וכתב ב"שערי יושר" [שער א פרק כב ד"ה ובוהן]: יש לחלק בין הבאת ביכורים וקריאה לבין חליצה ויבום; בהבאה וקריאה כוונת התורה שהבאת הביכורים תהיה התחלה והכנה למצות הקריאה, וכיון שאי אפשר לקרוא מחמת איזה טעם שיהיה, אי אפשר להחשיב את ההבאה כהכנה לקריאה, דסוף סוף לא תהיה בזה קריאה בפועל.

אבל בחליצה ויבום אין החליצה והיבום הכנה והכשר זה לזה, דהא חליצה ויבום ביחד אי אפשר, ובעל כרחך דבוה הכוונה הוא שתהיה אשה כזו שהיא ראויה ליבום, על כן מה שאינו ראוי מחמת דבר אחר, אינו חשוב כאינו ראוי מהתורה. [וראה בשו"ת רבי עקיבא איגר תניינא סימן יד ד"ה אמנם מה].

הבצירה וההבאה עד לירושלים דווקא באדם אחד. (2)

ובבצרן הוא ושגרן ביד שליח, או בצרן שליח והוליכן בדרך לירושלים ומת שליח בדרך והבעלים מביאים אותם, **הא ליבא** לקיחה והבאה באחד. לפיכך, הרי זה מביא ואינו קורא. (3)

אמר, שאל, **ליה רב אחא בריה דרב אויא לרב אשי**: מדוע צריך הוא שתהיינה הלקיחה וההבאה על ידי שנים, כדי להפטר מן הקריאה!?

מבדי, הרי "מקרא ביכורים" פסוקי **נינהו**, ומדוע אי אפשר לו להביאם כדרכו, ומספק, שמא ביכורים הם, **ליקרי** "מקרא ביכורים",

וכי מה איסור יש בדבר לקרוא פסוקים מספק, כאדם הקורא בתורה!?

אמר ליה רב אשי: אי אפשר להתיר לו לקרוא את הפסוקים מספק, **משום דמחזי כשיקרא**, שהרי עבור הבאת ביכורים הוא קורא, ושמא לא בקרקע שלו גדלו הפירות, והרי הוא משקר, ונאמר [תהילים קא ז]: "דובר שקרים לא יכון לנגד עיני". (4)

רב משרשיא בריה דרב חייא אמר: אין אנו מתירים לו לקרוא את הפסוקים מספק, כי אנו חוששים **דלמא** מי שיראה אותו קורא עליהם "מקרא ביכורים" כביכורים ודאיים, **אתי לאפקועינהו מתרומה ומעשר** כי יהיה סבור שבודאי פטורים הם מתרומות ומעשרות, כביכורים. (5)

"אילת השחר" צריך להיות באדם אחד, וברמב"ן כתב שאין צורך אלא לקיחה מהבית והבאה להר הבית, אך באמצע הדרך אין נפקא מינה אם מביאו בעצמו או על ידי אחר, וראה עוד ברשב"א וריטב"א.

2. א. ואם בצר השליח והביאים לירושלים, יכול הבעלים לקרוא "מקרא ביכורים" ולומר: "הנה הבאתי" וגו' שהרי שלוחו של אדם כמותו. [אך השליח עצמו אינו יכול לקרוא מקרא ביכורים ולומר: "אשר נתת לי ה'"] — רשב"ם ותוספות כתבו על פי הירושלמי שאם השליח מביא אין הבעלים קוראים.

ג. כתבו התוספות: דוקא אם בצרן מעיקרא על מנת לשלוח אותם על ידי שליח, יכול הוא להביאם בלא קריאה, אבל אם בצרם על מנת להביאם בעצמו כבר חל בהם חיוב קריאה, והיות שאי אפשר לו לקרוא שהרי לא היו הלקיחה וההבאה כאחד, לא יביא ביכורים אלו לעזרה אלא יניחם עד שירקבו. [מדברי רשב"ם

לענין בצרן שליח ומת בדרך משמע שיכול הוא להביאם בלא קריאה, אף על פי שמעיקרא עמדו הפירות לקריאה. וראה עוד בריטב"א, ברמב"ם ביכורים ד יג ו"אור שמח" שם].

3. אין להקשות: מדוע לא נפטור פירות אלו לגמרי, היות והמקרא מלמדנו שדין לקיחה והבאה בשנים אינו בכלל הפרשה, כי היות וכבר קדשו הפירות בקרקע שוב לא פקע מהם חיוב הבאה, ולא מיעטן הכתוב אלא מקריאה — על פי רשב"ם.

4. רשב"ם. [משמע שמצד "מדבר שקר תרחק" (ויקרא כג ז) אין איסור בכהאי גוונא, ורק מדברי קבלה יש למנוע דבר זה].

5. כך כתב רשב"ם בפירושו הראשון, וכתב עוד: אי נמי האי גברא גופיה, בעל הפירות, יבוא לטעות שהם ביכורים ודאיים, ולא יפריש מספק תרומות ומעשרות.

לפניך, אמרו חכמים: מספק אינו רשאי לקרוא "מקרא ביכורים", כדי שלא יבואו להפקיעם מתרומות ומעשרות.

על כן, אי אפשר לו להביאם לעזרה אלא על ידי שיבצור בעצמו את הביכורים, ויביא שלוחו אותם לעזרה, ואז יהיה פטור בודאי מ"מקרא ביכורים" ולא יבואו להחליפם בביכורים ודאיים, וידעו שחייבים הם מספק בתרומות ומעשרות.

שנינו במשנה: הקונה שני אילנות בתוך שדה חבירו, הרי זה לא קנה קרקע. הגדילו לא ישפה, (6) והעולה מן הגזע שלו, ומן השרשים של בעל הקרקע.

ודנה הגמרא: היכי דמי, אלו ענפים העולים באילן, נחשבים עולים מן הגזע והרי אלו של הלוקח, בעל האילן, והיכי דמי מן השרשים והרי אלו של המוכר, בעל הקרקע?

אמר, פירש, רבי יוחנן: כל העולה מן האילן

במקום שהוא רואה את פני החמה, שמקום יציאת הענף הוא חוץ מן הקרקע, זהו — העולה מן הגזע, והרי הוא של בעל האילן.

וכל שיצא הענף מתחת לפני הקרקע ממקום שאינו רואה את פני החמה, זהו — העולה מן השרשים, והרי הוא של בעל הקרקע. (7)

קא סלקא דעתין, שבעל האילן רשאי להשאיר את הענף היוצא מן האילן, אפילו אם יצא הענף סמוך לקרקע, ואיננו חייב לקוצצו.

ותמהינן: ליחוש דלמא אחרי שיצאו שני ענפים מן האילן בסמוך לקרקע, מסקא ארעא שירטון, הקרקע תתכסה בעפר, עד שגם מקום יציאתם של הענפים מן האילן יכוסה, וכאשר יגדלו הענפים הם יהיו נראים כשלשה אילנות. (8)

ואמר ליה לוקח למוכר: תלתא אילנות זבינת לי, ואית לי ארעא, כמו ששנינו: קנה

6. הסוגיא דלקמן מתייחסת למה ששנינו: העולה מן הגזע שלו, כלומר ענפים חדשים שיצאו מן הגזע, ואינה מתייחסת למה ששנינו: הגדילו לא ישפה, שהם ענפי האילו הגבוהים שגדלו והתרחבו. [וראה בפירוש המשניות להרמב"ם, ב"אהבת איתן" על "תפארת ישראל" וביאור הגר"א רטז כה].

7. כתב הריטב"א: כל שרואה פני חמה, פירוש: שמגולה עיקרו בארץ, זהו מן הגזע — ואפילו יוצא מהשרשים [ראה כאן בירושלמי ובפירוש "פני משה" ..] וכל שאינו רואה פני חמה, פירוש: שמכוסה באדמה, זהו יוצא מהשרשים — ואפילו עיקרו מהגזע. [ואף שהם מסתעפים מאילן שלו, מכל מקום יוצאים מתחת הקרקע והקרקע הוא של המוכר — סמ"ע].

8. מדובר באופן שהענפים החדשים יוצאים מן הקרקע [השירטון] במרחק כזה שהקונה שלשה אילנות ממש קנה קרקע, והיינו לכל הפחות ארבע אמות, כדלקמן עמוד ב — רשב"ם. וראה ב"תפארת ישראל" אות לה, ושם ב"אהבת איתן".

ואין להקשות: הרי יכולים הם לגלות את העפר, ויראו שהכל אילן אחד, שהרי מבואר בגמרא להלן פג א שאם היה קונה את האילן כאשר יש לו שני ענפים שיוצאים מן הקרקע במרחק הנ"ל, הרי זה קנה קרקע, למרות שכולם יוצאים מגזע אחד, היות וסוף וסוף הם נראים כשלשה אילנות. [וראה שם ברשב"ם שמדובר באופן שהענפים הנ"ל השתרוש בקרקע].

שלשה קנה קרקע. (9)

היוצאים מן הגזע. (11)

סבר (12) **רב זביד למימר**, לפרש את מה שאמר רב נחמן, **אין לו במה שיוצא מן הגזע לבעל הדקל**, שטעמו של דבר הוא, **דכיון דלמחפר ולשרש קאי** [הדקל עומד להעקר לגמרי עם שרשיו] כאשר הוא יתייבש, על כן **אפוחי מסח בעל הדקל את דעתיה מן העתיד** לצאת מן הגזע, כי סבור הוא שמא ייבש הדקל במהרה ולא יספיק הגזע להוציא ענפים.

ודווקא בדקל אמר רב נחמן שאין לבעל הדקל במה שיוצא מן הגזע, אבל בשאר אילנות — הענפים שייכים לבעל הדקל ולא למוכר.

וטעם החילוק הוא: בשאר אילנות, אף אם יבש ראשם, יכול הוא לקוצצם למטה, והרי

ומדוע לא אמרו חכמים: על בעל האילן לקצוץ את היוצא מן הגזע, כדי שלא יוכל הלוקח לטעון שאף הקרקע שלו, אם תעלה הקרקע שירטון וייראו האילן וענפיו כשלשה אילנות!!

ומסקינן: **אלא אמר רב נחמן**: הלוקח אינו רשאי להניח את הענפים לגדול ולצמוח, ואכן — **יקוץ הלוקח את היוצא מן הגזע**, ולא אמרו: היוצא מן הגזע שלו, אלא לעניין שיוכל להשתמש בענפים להסקה. (10)

וכן אמר רבי יוחנן: **יקוץ את היוצא מן הגזע**, ולא ישאירונו שיגדל ויצמח.

אמר רב נחמן: **נקטינן**, קיבלנו מרבתינו: הלוקח דקל מחבירו **אין לו זכיה** בענפים

אף על גב דקיימא לן כרבי עקיבא דאמר שני אילנות יש להם קרקע — באילן אחד לית ליה. והרי"ף השמיט את דברי רב נחמן ונראה שהוא סובר שלדעת רבי עקיבא, אף הלוקח אילן אחד יש לו קרקע [וראה שם שהלוקח שני אילנות קנה קרקע דוקא במקומן ולא ביניהן וחוצה להן, ראה עוד ברשב"ם עב א ד"ה אילימא רבי עקיבא ובהערה 1 בעמוד ב].

ולדעת תוספות [לזו ב ד"ה מחר] אף לדברי רבי עקיבא הסובר מוכר בעין יפה הוא מוכר, מכל מקום מודה הוא שקונה שני אילנות לא קנה קרקע [וכן כתב רבינו יונה (לקמן פג ב) בדעת הרי"ף, וראה ברמב"ן כאן מה שכתב בטעם השמטת הרי"ף לדברי רב נחמן].

12. לשון **סבר** לאו דוקא הוא, דהא רב זביד לא חזר בו מפירושו בדברי רב נחמן, וראה במהרש"א על תוספות ד"ה מתקיף.

9. ואם המוכר יכחיש את הלוקח ויאמר לא היו מתחילה שלשה אילנות, ולא קנית קרקע, יהיה המוכר נאמן. ואף על פי כן יכול המוכר לתבוע את הלוקח לקצוץ את הענפים כדי שהוא לא יצטרך לטרוח ולדון בבית דין על הדבר, כך היא שיטת הרמב"ן, אבל לדעת הריטב"א: כל שנולד ספק בכל כיוצא בזה אם היה כך בשעת המכר, על האומר שלא היה כן להביא ראיה, שאני אומר: כך נמצאו וכן היו, ואפילו המוכר בא לערער, וראה עוד בסמ"ע ס"ק לב ולעיל פא א הערה 7.

10. רשב"ם. וכתב בנמוקי יוסף: כשיהיה קרוב לשיעור ההרחקה המפורש לקמן מחוייב הלוקח לקוצצו.

11. דינו של רב נחמן יתכן רק אם נאמר שאין הלוקח זוכה בקרקע עם האילן, וכתב הראב"ד: שמעין מהכא דהקונה אילן אחד אין לו קרקע,

אבל משנתינו מדברת באילנות שרגילים להוציא ענפים מן הגזע, (15) ולא בדקל, כי בדקל אינו שכיח שיצאו ענפים מן הגזע, וכל דבר שאין הלוקח מעלה על דעתו, אינו קונה אותו, ונשאר הוא למוכר.

ותמהינן: הרי לפי הבנתו של רב זביד בדברי רב נחמן קשיא מתניתין: ואין תתפרש המשנה לדעתו, הרי בכל האילנות שדרכם להוציא גזע, דיברה המשנה, ואף בלוקח דקל, ומדוע העולה מן הגזע שלו לדעת רב נחמן?!

ומשנינן: רב זביד יפרש את המשנה דזבין את האילנות להמש שנין, כי אז משועבדת הקרקע ללוקח במשך כל חמשת השנים, ואפילו אם יתייבש האילן וימות — רשאי הלוקח לנטוע אחר במקומו.

לפיכך, אין הלוקח מסיח דעתו ממה שיצא מן הגזע, שהרי הקרקע משועבדת לו לזמן קצוב.

אבל הלוקח דקל בסתמא — בודאי אסוחי מסח דעתיה, שהרי אפילו אם ימות אחרי יום או יומיים, מחוייב יהיה הלוקח לעקור את אילנו, על כן אין דעתו של הלוקח על ענפים העולים מגזע האילן. (16)

הם חוזרים וגדלים, שהרי "גזען מחליף", (13) אבל דקל — מאחר שייבש ראשו אין לו תקנה, שהרי "אין גזעו מחליף", על כן מתייאש הוא ממה שיצא מן הגזע, ולא נתכוין לקנותו. (14)

מתקפה לה רב פפא: והא קונה שני אילנות דאין לו קרקע, וכאשר יתייבשו האילנות למחר ולמחרש קיימי אילנות אלו, ולמרות זאת קתני במתניתין דיש לו גזע, שהרי שנינו: העולה מן הגזע שלו.

והרי משנתינו לא חילקה בין דקל לשאר אילנות, משמע שאף הקונה שני דקלים בתוך שדה חבירו יש לו גזע, ואין אומרים: הלוקח הסיח את דעתו מן הענפים שיעלו מגזע הדקלים, ולא נתכוין לקנותו מן המוכר. ותיקשי לרב נחמן האומר: דקל אין לו גזע?!

אלא אמר רב פפא: טעמו של רב נחמן שאמר: הלוקח דקל מחבירו אין לו גזע לבעל דקל הוא: לפי שעל פי רוב, אין דרכו של דקל להיות מוציא מן הגזע כלום, אלא למעלה מראשו גדלים כל ענפיו.

לפיכך, הלוקח הסיח את דעתו מן הענפים, ואפילו אם יארע שיצא ענף מן הגזע, הרי הוא של בעל הקרקע.

13. כדלעיל פ ב.

14. רשב"ם. [וחדושו הוא, שהרי גוף האילן שלו, ואף על פי כן אין הענפים היוצאים ממנו שייכים לו, והרי הוא משייר בקניינו, ואינו קונה את האילן לגבי ענפיו].

15. לפי רב זביד אין חילוק בין דקל לשאר אילנות בטבעם להוציא ענפים מן הגזע, אם כן

דוחק הוא להעמיד את המשנה בשאר אילנות ולא בדקל, אבל לרב פפא שאין דרכו של דקל להוציא ענפים מהגזע, שפיר יש לומר: מה ששנינו: העולה מן הגזע שלו, מדובר במה שרגיל להעלות מן הגזע ולא בדקל, ראה בריטב"א.

16. א. הסוגיא התפרשה על פי רשב"ם. ובתוספות הקשו על רשב"ם: ראשית, מדוע

אמר רבי חייא בר אבא, אמר רבי יוחנן: הרי זה קנה: א. את הקרקע אשר תחתיה, תחת עיקרי האילנות וענפיהם. (18)

שנינו במשנה: קנה שלשה — קנה קרקע.

ודנה הגמרא: כמה קרקע קנה הלוקח? (17)

ותירצו: שאני הכא דאם לא היה קוצץ, היה לוקח פירות הגדילים ביוצא מן הגזע, ולכך כשאומר לו לוקח משום דחייש דלא לימא ליה תלת זבנת לי — הרי הוא של לוקח תחת הפירות.

ג. הקשה הרמב"ן: לדברי רב זביד שהמשנה דיברה באופן שהוא קנה את האילנות לזמן קצוב, אם כן היאך שנינו שבקנה שלשה יש לו קרקע, הרי לא מכר אלא לחמש שנים?! והיאך אמר רבי מאיר שבקנה שנים יש לו קרקע, הרי לא מכר אלא לחמש שנים!?

וכתב הרמב"ן: צריך אתה לפרש שמכר לו שני אילנות סתם, [והתנה עמו עוד:] ואם ימותו בתוך חמש שנים שיטע לו המוכר אחרים במקומן לצרכו של לוקח, דלא מייאש בתוך חמש, ומכאן ואילך אפשר שקונה הקרקע אלא שאין המוכר חייב ליטע לו. [קושיות תוספות לעיל אות א, ב לא שייכי על פי דברי הרמב"ן, וראה עוד בעליות דרבינו יונה].

17. בפשוטו, רבי יוחנן בא לחדש שזכותו בקרקע אינה מצטמצמת במקום האילנות עצמן, אלא הרי זה קנה תחתיהן וביניהן וחוצה להן כו'. [ולשון "וכמה" יתפרש על דרך מה שכתבו תוספות לעיל כב ב ד"ה וכמה].

אבל בנמוקי יוסף כתב: וכמה אמר כו', פירוש: מדקאמר קנה קרקע ולא אמר קנה הקרקע או השדה משמע דלא קנה אלא קרקע הצריך לו, וכמה הוא שיעור תחת האילן.

18. דעת הריטב"א [לעיל כז א] שהלוקח קנה זכות בקרקע עצמה עד טז אמה מן האילן, ועל גבי הקרקע הוא קונה רק עד כמלא אורה וסלו

על רב פפא לא קשה מן המשנה, היות והמשנה דיברה בסתמא ואף בדקלים!?

ועוד, לדברי רשב"ם מדוע כאשר קנה את האילן לחמש שנים יכול הוא לנטוע אילן אחר אם יתייבש הראשון?! הרי שנינו: ואם מתו אין לו קרקע, כלומר אינו יכול לחזור ולנטוע אילן אחר במקומו?! [ראה מחלוקת רשב"ם ותוספות לעיל לח א ד"ה קנו].

על כן פירש רבינו תם את דברי רב זביד כך: רב נחמן דיבר על דקל וכן על כל האילנות שכבר קצצו אותם פעם אחת, ואף אילנות אלו אם יתייבש ראשם — אין גזעם מחליף.

ורב פפא הקשה: לדבריך אין דברי המשנה מובנים; הרי רוב האילנות — דקל וכל אילן שכבר נקצץ פעם אחת, אין גזעם מחליף, ולדבריך — אין ללוקח את היוצא מן הגזע, ומדוע שנינו במשנה שיש ללוקח כמה שיצא מן הגזע, והרי המשנה דיברה מן הסתם ברוב אילנות!?

ועל זה תירצה הגמרא: מדובר במשנה באדם שקנה אילן לחמש שנים, ובדרך כלל הלוקח אילן לחמש שנים, אינו לוקח אילן זקן אלא נטיעות, ואין דרכם של נטיעות למות בחמש שנים ולא הסיח את דעתו מן הענפים היוצאים. וראה עוד ביאורים בתוספות ובשאר ראשונים. [לפי דברי הרמב"ן בשם רבו: רב פפא פירש את דברי רב נחמן כפי שפירש הרשב"ם את דעת רב זביד — ריטב"א].

ב. הקשו תוספות: אם הלוקח קנה את האילן לחמש שנים בלבד, הרי אין לו זכות לקצוץ את הענפים שצומחים אחרי המקח, כמבואר בבבא מציעא קט א, ואיך אמר רב נחמן לעיל: העולה מן הגזע שלו לקוץ!?